Dr hab. Janusz Z. Wołoszyn
Uniwersytet Warszawski
Wydział Archeologii
Katedra Archeologii Ameryk

RECENZJA POPRAWIONEJ ROZPRAWY DOKTORSKIEJ PANI MGR ANNY SŁUPIANEK PT. „STANOWISKA TYPU *OUTLIERS* STAROŻYTNEJ KULTURY PUEBLO: MATERIALNE, IDEOLOGICZNE I POLITYCZNE WPŁYWY Z KANIONU CHACO NA REGION MESA VERDE W X-XIII WIEKU N.E."

Podstawą opracowania niniejszej recenzji jest pismo Przewodniczącego Rady Dyscypliny Archeologia Uniwersytetu Jagiellońskiego, pana dr. hab. Marka Nowaka, prof. UJ z dnia 4 lipca 2024 r. Przedstawiana recenzja jest recenzją poprawionej wersji rozprawy doktorskiej pani mgr Anny Słupianek, napisanej pod kierunkiem pana dr. hab. Radosława Palonki, prof. UJ w Instytucie Archeologii, na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Praca mgr Słupianek dotyczy ciekawej, aczkolwiek niewystarczająco dotychczas zbadanej i przeanalizowanej problematyki dotyczącej budowy, chronologii użytkowania, roli i funkcji pełnionych przez stanowiska typu *outliers* kultury Pueblo z obszaru Południowego Zachodu Ameryki Północnej. Jako, że prezentowana recenzja jest recenzją powtórną, nie będę w niej powtarzał moich uwag zawartych w recenzji z dnia 16.08.2023 r., skupię się w niej natomiast na tych elementach dysertacji, które, moim zdaniem, obecnie – po dokonaniu poprawek przez Autorkę – prezentują się zdecydowanie lepiej. Pobocznie zamieszczę również kilka uwag krytycznych.

Wybór tematu pracy i poprawność sformułowania celów rozprawy

W mojej krytycznej recenzji poprzedniej wersji pracy (przedstawionej Radzie Dyscypliny Archeologia 16.08 ub.r.) zwróciłem uwagę na fakt, że w żadnym miejscu swojej rozprawy Autorka nie przedstawiła wyraźnego uzasadnienia wyboru tematu i omówienia wagi podjętej przez siebie tematyki badawczej. Praca doktorska, w szczególności oparta w znacznej mierze na analizie informacji pozyskanych z drugiej ręki (literatura, raporty z prac terenowych, internetowe bazy danych, informacje ustne; w sumie niewielka tylko część danych zawartych w dysertacji mogła zostać i została zweryfikowana przez Doktorantkę w terenie) powinna moim zdaniem zawierać dokładne i przekonujące wyjaśnienie rangi podjętej problematyki i przewidywanego wkładu pracy Autorki (poza samym zebraniem i uporządkowaniem danych zawartych w różnych źródłach) w poszerzenie naszej wiedzy na temat analizowanego fenomenu. Szczególnie rozczarowujący był wówczas, w mojej opinii, bardzo skromny, raptem dwustronicowy Wstęp.

W obecnej, poprawionej wersji dysertacji Doktorantka zamieściła rozbudowany Wstęp, w którym wydzieliła dwie części. Pierwsza poświęcona została celom i zakresowi pracy, druga – metodologii prowadzonych badań. Obecny Wstęp zawiera zarówno sugestywne uzasadnienie

dotyczące wyboru analizowanego obszaru badań (tj. regionu Mesa Verde, na którym zarejestrowano 52 stanowiska w typie *outliers*, a więc ok. 20-25% wszystkich stanowisk tego rodzaju rozpoznanych na terenach kultury Pueblo), jak i wymienionego w tytule pracy zakresu chronologicznego analizowanych przemian osadniczych. Autorka przedstawia w nim również przyczyny, dla których zdecydowała się podjąć omawiany temat (chociaż informacje zebrane przez innych badaczy na temat poszczególnych stanowisk w typie *outliers* są łatwiej bądź trudniej dostępne w różnych źródłach i repozytoriach danych, to do tej pory nikt nie podjął się zadania zebrania i analizy całości tego materiału, i nie wyciągnął wniosków o charakterze ogólnym dotyczących opisywanego zjawiska, przynajmniej dla jednego większego obszaru). We Wstępie Autorka przedstawiła również swoje działania podjęte w celu zebrania jak największej ilości wiarygodnych informacji dotyczących poszczególnych stanowisk oraz procedurę wykorzystaną do przeanalizowania pozyskanych danych. Zadbała też o wzmocnienie teoretycznych i metodologicznych podstaw realizowanego przez siebie projektu odwołując się do teorii systemów-światów zaproponowanej przez Immanuela Wallersteina, czym spełniła mój postulat przedstawiony w poprzedniej recenzji.

Uważam, że dodanie kilku stron do Wstępu rozprawy bardzo wzmacnia w oczach potencjalnego czytelnika jej ogólną wartość i podkreśla wkład Autorki w opracowanie omawianej tematyki. Sądzę, że sam Wstęp jak i struktura całej pracy mogłyby jeszcze bardziej zyskać, gdyby Doktorantka na podstawie przedstawionej teorii Wallersteina (mogłaby też sięgnąć do innych, klasycznych już teorii i metod wykorzystywanych w analizie wzorców osadniczych, ewentualnie też pomyśleć nad aplikacją współczesnych metod archeologii cyfrowej) opracowała zestaw hipotez badawczych dotyczących lokalizacji, cech wspólnych i funkcjonowania stanowisk w typie *outliers*, które przetestowałaby w trakcie prowadzonych przez siebie badań. W swojej poprzedniej recenzji sugerowałem takie rozwiązanie, Autorka jednak z niego nie skorzystała.

W obecnym Wstępie, ogólnie dobrze skonstruowanym i napisanym (choć, jak się wydaje, praca ta została wykonana dość szybko) sporo jest niestety niedociągnięć i błędów natury stylistycznej, gramatycznej lub interpunkcyjnej, które nieco utrudniają jego lekturę. Widoczna jest w nim również skłonność Doktorantki do stosowania niekiedy mało precyzyjnych sformułowań, takich jak np. „pewne pytania badawcze stawiane w pracy doktorskiej" (s. 26), „przebieg pewnych procesów społecznych" (s. 32), jak i niezrozumiała dla mnie maniera pisania o sobie i swojej pracy w trzeciej osobie (Autorka, Ona, Jej – zawsze wielką literą) praktycznie niestosowana w literaturze anglojęzycznej będącej przecież podstawą opracowania.

Przy okazji mówienia o języku, pragnę powtórnie zaznaczyć, iż uważam, że najlepiej by było (biorąc pod uwagę fakt, że archeologią Ameryki Północnej zajmuje się w Polsce bardzo wąski krąg badaczy), gdyby dysertacja mgr Słupianek została napisana po angielsku i przedstawiona do oceny przynajmniej jednemu recenzentowi ze Stanów Zjednoczonych, najlepiej specjaliście od kultur Południowego Zachodu. Pozwoliłoby to zapoznać się nam z opiniami

badacza/badaczy amerykańskich na temat istotności dokonań Autorki. Innym rozwiązaniem, które mogłoby mieć podobny efekt (i na które zresztą Doktorantka miała wystarczająco wiele czasu), byłoby przedstawienie głównych tez rozprawy w artykule opublikowanym lub chociażby zaproponowanym do publikacji w którymś z recenzowanych czasopism wydawanych w USA.

Struktura pracy i ocena jej poszczególnych części

Recenzowana, poprawiona rozprawa doktorska zatytułowana *Stanowiska typu* outliers *starożytnej kultury Pueblo: materialne, ideologiczne i polityczne wpływy z Kanionu Chaco na region Mesa Verde w X-XIII wieku n.e.* liczy 538 stron. Jej zasadnicza treść została podzielona na osiem Rozdziałów (w tym jako rozdziały przedstawiono zarówno Wstęp, jak i Wnioski, co osobiście uważam za niewłaściwe) obejmujących strony 22-369 dysertacji. Dodatkowo praca zawiera: dwa Aneksy (Aneks A: Katalog stanowisk, s. 370-482, zawierający opis 52 stanowisk w typie *outliers* z regionu Mesa Verde oraz – dodany zgodnie z moją sugestią – Aneks B: Formy i typologia ceramiki, s. 483-512, prezentujący 32 główne typy ceramiki wymienione w pracy), Spis figur (s.8-19) obejmujący 115 figur zamieszczonych w Rozdziałach i 75 ilustrujących Aneksy, Spis 14 tabel (s. 20-21) i Bibliografię (s. 513-538) zawierającą 325 pozycji (w większości są to publikacje anglojęzyczne wydane po 2000 r.), a także listę 18 stron internetowych, z których dane zostały w pracy wykorzystane przez Doktorantkę.

Struktura rozprawy, szczegółowo omówiona we Wstępie (s. 24-25), nie budzi obecnie moich zastrzeżeń. W procesie poprawiania pracy uległa ona zasadniczym zmianom, które wydają mi się korzystne. Po trzech, niemal obowiązkowych, rozdziałach wprowadzających w zagadnienie (Rozdziały II-IV) Autorka płynnie przechodzi do meritum opracowywanej problematyki (Rozdziały V-VII), a więc do omówienia głównych cech wyróżniających architekturę osad kultury Pueblo oraz do opisu zasadniczych podobieństw i różnic w rozwoju tej kultury na obszarze Kanionu Chaco i na pozostałych terenach (w tym, w szczególności, w regionie Mesa Verde). Rozdział VI poświęcony jest charakterystyce tzw. fenomenu Chaco i toczącej się w literaturze dyskusji dotyczącej interpretacji tego zjawiska. Najobszerniejszy w pracy Rozdział VII przedstawia analizę rozwoju i funkcjonowania stanowisk w typie *outliers* w regionie Mesa Verde w podziale na trzy okresy chronologiczne. Zasadniczą część pracy kończy Rozdział VIII zatytułowany *Wnioski*.

W następującym po Wstępie Rozdziale II zatytułowanym *Historia i stan badań* (warto by było swoją drogą uściślić ten tytuł tak, aby było wiadomo o historię i stan badań czego dokładnie chodzi; z danych przedstawionych w treści rozdziału wynika, że dotyczy on całego obszaru rozwoju kultury Pueblo, a nie tylko tytułowych stanowisk w typie *outliers* występujących poza Kanionem Chaco) Autorka w rzetelny sposób przedstawia poszczególne etapy poznawania kultur Południowego Zachodu. Zgodnie z moją sugestią zawartą w poprzedniej recenzji, mgr Słupianek znacznie przeredagowała tę część pracy dodając do niej kilkustronicowy fragment poświęcony konkretnie historii badań najbardziej interesującego ją zagadnienia, a więc właśnie stanowisk w typie *outliers*. Zwłaszcza ta część rozdziału przynosi szereg nowych

dla mnie i interesujących informacji, a zarazem po części tłumaczy niektóre problemy z dotarciem do danych, przed jakimi stanęła Doktorantka w czasie swojej pracy.

Dość krótki, ale niezbędny, Rozdział III pracy przedstawia warunki środowiskowe, klimat oraz geografię Południowego Zachodu Ameryki Północnej (z podrozdziałami dotyczącymi Kanionu Chaco i Mesa Verde). Chociaż ta część została w zasadniczej mierze przeniesiona z pierwszej wersji pracy, to z zadowoleniem przyjąłem korzystne zmiany wprowadzone w niej przez Autorkę, zarówno tę dotyczącą wyodrębnienia tego rozdziału z pierwotnego Rozdziału I, zmianę kolejności prezentowanych regionów (najpierw „centrala", później „zaplecze"), jak i wreszcie usunięcie wielu błędów językowych.

W Rozdziale IV zatytułowanym *Kultura Pueblo w Kanionie Chaco i regionie Mesa Verde* mgr Słupianek skupiła się na opisie podobieństw i różnic w dynamice rozwoju kultury Pueblo w dwóch różnych, a kluczowych dla jej pracy obszarach. Nie jest to specjalnie długi rozdział, ale pozwala on czytelnikowi zrozumieć następujące w dalszej części pracy rozważania Autorki. Sądzę, że i tak znacznie modyfikując strukturę pracy, Doktorantka mogła rozważyć połączenie tego właśnie rozdziału z Rozdziałem II, który przedstawiać miał właśnie (jak sugeruje jego tytuł) m.in. stan badań nad kulturą Pueblo rozwijającą się na dwóch omawianych obszarach.

Bardzo dobrze moim zdaniem ustrukturyzowane i napisane Rozdziały V i VI dysertacji zatytułowane *Monumentalna architektura w Kanionie Chaco oraz na stanowiskach w typie* outliers *– definicje i charakterystyka* oraz *Fenomen Chaco – aspekty ekonomiczne, społeczne oraz interpretacje* przynoszą nam szereg cennych danych dotyczących typowych form architektonicznych wykorzystywanych w kulturze Pueblo (zarówno w Kanionie Chaco, jak i „na zapleczu"), zaznajamiają czytelnika z terminologią stosowaną w dalszej części pracy i informują, jak istotną rolę na wielu poziomach (ekonomicznym, politycznym, ideologicznym i religijnym) pełnił w rozwoju tej kultury obszar centralny. Z dużym zadowoleniem przyjąłem dokonaną przez Autorkę zmianę polegającą na reorganizacji treści zawartej w pierwotnych Rozdziałach II i III i przedstawieniu występujących w nich danych w sposób zdecydowanie lepiej uporządkowany.

Najważniejszy dla oceny wartości pracy Rozdział VII (pierwotnie IV) zatytułowany *Rozwój i funkcjonowanie stanowisk w typie* outliers *w regionie Mesa Verde* oraz korespondujący z nim Aneks A, do których w mojej poprzedniej recenzji zgłosiłem najwięcej uwag zostały przez Doktorantkę gruntownie poprawione. Dokumentują one zarówno znaczną pracę Autorki na etapie zbierania danych, jak i w trakcie ich porządkowania i opracowywania. Wyniki przeprowadzonych przez nią analiz zgromadzonych danych, które przedstawione zostały w trzech *Podsumowaniach* zawartych w Rozdziale VII i w Rozdziale VIII (*Wnioski*), uznaję za bardzo dobrze uzasadnione, cenne i warte publikacji.

Ocena formalnej strony pracy

Dostrzegam i bardzo doceniam pracę Autorki przy nanoszeniu poprawek zarówno w warstwie językowej (ogólnie bardzo dobrej), jak i ilustracyjnej przedstawionej rozprawy, zgodnie ze zgłoszonymi przeze mnie wcześniej obserwacjami. Mam wrażenie, że pod względem czysto formalnym obecna wersja rozprawy jest również zdecydowanie lepsza. Niemniej, mając na względzie dalszy rozwój naukowy Doktorantki, chciałbym zachęcić ją do przykładania w przyszłości znacznie większej uwagi do pracy nad tekstem (i ilustracjami) w fazie końcowej redakcji. Zajmuje to rzeczywiście (a w każdym razie powinno zająć) dużo czasu, ale świadczy o autorze, jego stosunku do własnego tekstu i do czytelnika. Dysertacja mgr Słupianek wciąż nie jest niestety wolna od różnego rodzaju błędów językowych (zarówno gramatycznych i stylistycznych, jak i niestety – choć tych jest najmniej – ortograficznych), sporo w niej literówek. W Aneksie B zdarzają się powtórzenia. Tego wszystkiego dałoby się uniknąć poddając tekst kilkukrotnie wnikliwej i uważnej lekturze.

Jeśli chodzi o ilustracje, to i na nich (mimo zauważalnych zmian na korzyść) wciąż zdarzają się błędy. Stanowisko Chimney Rock Pueblo (Fig. A.11), na którego plan zwracałem uwagę w poprzedniej recenzji, nadal jest na planie dziesięciokrotnie większe niż w rzeczywistości (skala 50 m zamiast 5 m), a wielkości stanowisk Ansel Hall (Fig. A.4), Aztek East (Fig. A.8) czy Three Kiva Ruin (Fig. A.39), o których również pisałem, wciąż nie sposób ocenić na podstawie zamieszczonych planów (brak skali).

Konkluzja

Pomimo wciąż istniejących drobnych i łatwych do skorygowania niedociągnięć, przedstawiona mi do recenzji poprawiona wersja rozprawy doktorskiej mgr Anny Słupianek spełnia wymogi określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, oraz w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora.

Oceniając pozytywnie przedstawioną dysertację przedkładam Radzie Dyscypliny Archeologia Uniwersytetu Jagiellońskiego wniosek o przyjęcie rozprawy doktorskiej mgr Anny Słupianek i dopuszczenie do jej publicznej obrony.

Warszawa, 1.09.2024 r.

